

Het Klaisorgel in de Kristus Koning kerk Antwerpen

Geert Huylebroeck

Wie af en toe de Boomsesteenweg richting Antwerpen neemt, heeft ze bij mooi weer zeker al opgemerkt: de torens van twee monumentale kerken. Op de achtergrond de toren van de O.-L.-Vrouwekathedraal en wat meer op het voorplan de toren van de 'kathedraal buiten de Antwerpse ring' (of zo durven we onze prachtige Kristus-Koningkerk wel eens noemen) met haar kenmerkende groene koepels.

De kerk werd tussen 1928 en 1930 gebouwd in een moderne Romaans-Byzantijnse stijl als onderdeel van de Wereldtentoonstelling van 1930. Het ontwerp komt van architect Jos Smolderen (1889 – 1973) en is geïnspireerd op het werk van H. P. Berlage (1856 - 1934), een Nederlandse architect die onder andere de (oude) beurs van Amsterdam ontwierp, en op de basiliek van Koekelberg van architect Albert Van Huffel (1877-1935). Een verwijzing naar Koekelberg kan je overigens in één van de prachtige glasramen die de kerk rijk is terugvinden: Kardinaal Van Roey wordt er afgebeeld met in zijn hand de basiliek. Van Roey was immers één van de drijvende krachten achter deze basiliek en steunde ook de bouw van de Kristus-Koningkerk. Ook Westminster Cathedral was voor Smolderen een bron van inspiratie. Tijdens de wereldtentoonstelling werd het gebouw gebruikt als tentoonstellingsruimte waar oude Vlaamse kunst werd getoond. Nadien kreeg het de bestemming als kerk, een functie die reeds bij het ontwerp werd voorzien. Samen met de aangrenzende school en de bruggen over de Mastvest van architect Emiel Van Averbeke, vormt de Kristus-Koningkerk één van de weinige overblijfsels van deze wereldtentoonstelling; andere paviljoenen werden na afloop gesloopt om plaats te maken voor een nieuwe wijk: de Tentoonstellingswijk.

Een kerk zonder orgel is als een café zonder bier. Daarom werd de vraag voor het ontwerpen van een orgel voorgelegd aan kanunnik Jules Van Nuffel, toenmalige directeur van het Lemmensinstituut te Mechelen. Van Nuffel werd in die tijd aanzien als een specialist op het gebied van nieuwe kerkmuziek en ook als componist werd hij zeer gewaardeerd. Van Nuffel had voor de opdracht slechts enkele orgelbouwers in gedachte waaronder zeker Willis, Walcker en Klais. De eerste twee orgelbouwers hadden interesse om een groot orgel voor de Kristus-Koningkerk te bouwen maar het financiële plaatje viel te duur uit. Via de kapelmeester van de Dom in Aken, Théodore Bernard Rehmann, kwam Van Nuffel in contact met Hans Klais, de tweede generatie van de orgelbouwer familie Klais. De firma Klais had reeds enkele instrumenten in België geplaatst. Het bekendste was dat voor de Norbertijnenabdij van Tongerlo. Klais kreeg uiteindelijk de opdracht toegewezen en bouwde een monumentaal instrument (Klais opus 750) in de Kristus-Koningkerk: 4 klavieren en pedaal, 72 registers en ongeveer 5.500 pijpen.

Het instrument werd aangepast aan de ruimte: door te kiezen voor een open opstelling, bleven de glasramen achteraan in de kerk zichtbaar. Tevens werd ook een rugwerk voorzien aan de buitenbalustrade van het oksaal en werden enkele registers zoals de Kupferprincipal volledig in koper gemaakt, wat een heel mooi effect geeft.

De speeltafel was 'mobiel' aangezien ze volledig elektrisch werd uitgevoerd en was een waar pronkstuk door de hoeveelheid aan schakelaars en lichtjes. De windladen zijn electro-pneumatische kegelladen.

Het orgel werd op 9 augustus 1930 ingespeeld door Flor Peeters. Op het programma stonden werken van J.S. Bach (BWV 577 en BWV 734), Max Reger (Lamm Gottes), L. Dacquin, M. Dupré en L. Vierne. Het instrument werd unaniem lovend onthaald door grote namen in de orgelwereld: Flor Peeters, Marcel Dupré, Alex Papien en Joseph Bonnet die op 10 augustus 1930 het eerste orgelconcert gaf op dit instrument.

Ook de pers was lovend over de prestatie van Klais: "... zowel op technisch als op klankgevend gebied, beduidt deze orgel het volmaakste wat tot heden bereikt werd..."

Na verloop van tijd geraakte het orgel in verval, deels als gevolg van oorlog- en waterschade maar ook door de temperatuurverschillen die ontstonden door het gebruik van warme lucht als centrale verwarming. Een door de kerkfabriek samengestelde commissie onder leiding van kanunnik J. Joris, directeur van het Lemmensinstituut, met o.a. de toenmalige Antwerpse kathedraalorganist Stanislas Deriemaeker en orgeldeskundige Koos Van de Linde, onderzocht de mogelijkheden tot restauratie en stelde dat een grondig herstel pas zinvol zou zijn wanneer eerst een nieuw verwarmingssysteem zou worden geïnstalleerd. Dat gebeurde en in oktober 1988 kon gestart worden met de restauratiewerken van het Klais-orgel dankzij het mecenaat van de voormalige Generale Bank.

Tijdens de restauratie die werd uitgevoerd door de firma Pels-D'Hondt uit Herselt, werd het orgel terug in orde gebracht en werden enkele mankementen -die vaak omwille van tijdsnood en financiële redenen nooit afgewerkt waren- hersteld. Zo werd een nieuwe onderkast gemaakt in eikenhout want het originele instrument had geen echte kast gekregen. In die nieuwe kast werd ook het pneumatische noodspeeltafeltje (1 klavier) verwerkt. Dat kon gebruikt worden in geval van stroompanne. Uiteraard moest iemand dan wel pompen. De bedrading in de speeltafel en in het orgel werd volledig opnieuw aangelegd. De originele bedrading was niet meer veilig (brandgevaar) en staat nu achter het orgel opgesteld.

Er werd tevens van de gelegenheid gebruik gemaakt om in de speeltafel een setzer te plaatsen. Dat is een elektronisch systeem dat toelaat om 256 registratiecombinaties vooraf te programmeren. Op die manier wordt de organist minder afhankelijk van eventuele registranten tijdens uitvoeringen. De hoofdbalg werd opnieuw belegd met schaapsleder en uiteraard werd al het pijpwerk van de windladen gehaald en grondig gereinigd. De windladen werden open gemaakt en hersteld. Voor zover we weten is tijdens die restauratie enkel de trompet 8' van het zwelwerk voorzien van nieuwe pijpen. Die trompet staat samen met de Bombarde 16' en de Clairon 4' overigens onder hogere druk dan de andere registers.

Na de restauratie werd het orgel op 26 oktober 1990 opnieuw ingespeeld. Dit keer door Stanislas Deriemaeker, toenmalig organist-titularis van de O.-L.-Vrouwekathedraal te Antwerpen.

Het orgel wordt momenteel onderhouden door de firma De Munck - Claessens uit Sint-Niklaas. Minstens twee keer per jaar voorzien zij een grondige stembeurt en herstellen zij ook de belangrijkste mankementen.

Ondanks dit onderhoud, verkeert het orgel momenteel in niet al te beste staat: reeds geruime tijd is er vochtinsijpeling waardoor er neervallende delen van het plafond schade veroorzaken aan het pijpwerk en de windladen. Begin dit jaar is er een behoorlijk groot stuk van de bepleistering boven het orgel naar beneden gekomen met het gevolg dat enkele pijpen onherstelbaar beschadigd zijn. Om verdere schade te voorkomen, werd het open middendeel afgedekt met een stevige plastic. Gelukkig is er recentelijk vooruitgang gekomen in het dossier voor het herstel van het dak (binnen en buiten). De aannemer zal begin 2015 dan ook starten met grondige herstellingswerken. Intussen worden de nodige beveiligingswerken uitgevoerd zodat het orgel volledig beschermd kan worden tegen stof en ander schadelijk materiaal. Als de werken afgerond zijn, wordt het orgel volledig opgekuist en opnieuw bespeelbaar gemaakt.

Nadien zal ook nagedacht moeten worden over een verder herstel van het instrument. Onder andere de speeltafel zal grondig aangepakt moeten worden om ze terug betrouwbaar te maken. Nu durft de registertractuur wel eens haperen.

De concerten die jaarlijks doorgaan op het Klais-orgel zullen tijdens de werken op andere locaties doorgaan. Voor de concertmissen (elke eerste zondag van de maand) en de andere diensten kunnen we gelukkig nog beroep doen op het koororgel. Dit unit-orgel werd door Stevens gebouwd en was jarenlang het studie-orgel van Flor Peeters in het conservatorium van Antwerpen.

Meer informatie over het orgel en het orgelcomité van Kristus Koning: www.kristus-koning.org

Bronnen

- G. Huybans, *Orgelkunst*, jaargang 2009 nr. 3, De Duitse orgelfirma Klais in België
- Peeters, G. en Schroyens, R.: *Flor Peeters (1903-1986) - Allegro energico*, Antwerpen, 1991.
- Hugo Van Puymbroeck, Luc Vermoesen e.a., *Christus Koningkerk, Beeld en symboliek in glasramen*, 2007; uitgeverij Lannoo